

Pesti tanár és műkritikus

Aldozatok a gráciáknak.

PLATO.

I.

A komoran kezdődött pesti élet lassan-lassan derűre fordult. Brassai megkapta életének legfőbb táplálékát, a munkát és a társaságot. A munkában kedve telt, mert taníthatott az iskolában, a lakásán és a sajtóban. A társaságot megszerezte az iskolai és irói összeköttetés mellett a zene. Ebből Brassainak pazarul kijutott.

A természet gondoskodik a maga lakói ruházatáról. Nagy előrelátással utána szabja színöket a környezetnek, hogy védje életüket. Amellett kezökbe adja a fegyvert, hogy segítsenek magukon. Az embert bele helyezte „paradicsomi szép kertjébe“ és így szólott „mindezeket neked adom“, de rábízta, hogy erejét használja bölcseséggel, okossággal, s aszerint élvezze a szépet, a jót.

Általában — írja 1858-ban — a Teremtő és Gondviselő csak tényeket nyújt nekünk a világban és a természetben, — törvényeik s okszerűségük kormányzását ránk bízta.¹

Ez a nagy megbizatus sokaknak, talán legtöbbszörnek, felülmulja erejét. Élnek, de nem ismerik a magasabb élvezeteket. Életük csak vegetálás. Nem volna jó a mérleg serpenyőjébe tenni azokat, akik nem jutottak el az aesztétikai élvezet alsó fokáig, mert kiderülne, hogy a mérleg kiszámítható időn belül nem kapja vissza egyensúlyát. Kiderülne, hogy „az igazi műveltség ismertető jelei: szépmívet látni, abból folyó gyönyörűség érzését felfejteni s annak okairól magának számot adni tudni“, ha nemis egészen, de legnagyobb rész-

¹ *Egy kis sár.* Család-könyve 1858 310. l.

ben hiányoznak nála. A látásig csak el mennek sokan, hiszen a virágot nem csak látják, hanem kalapjukra, keblükre tűzik, az éneket nemcsak hallják, hanem maguk is éneklik, de a gyönyörűség érzését felfejteni, okairól számot adni, nagyon kevésnek adatott. Ha Istennek az volt a célja, hogy az ember öntudatos legyen a környezetével szemben, ezt a célját még meg sem közelítette, „mert a gyönyörűséget okozza lelkünknek az az önkéntes munkássága, mely a szép mív által érzékenységeink elébe állított vonásokat kiegészítve, magának egy tökéletes képet alkot.“ (A Szépművek hatása. Nemzeti Társalkodó 1832. 11 sz.).

A széptanról mondja — de általában a szépművekre érti, hogy „a széptan, mindent, mint egy melegítő, vonzó szellem áthatni képes.“ Az ő lelkét, idegrendszerét, tehát egész lényét a szépművek fölséges ingere hatotta át, s tartotta élet-elevenességben.

Am az Isten gondoskodni tud a maga számára eszközökről, kiválasztott szószólokról, kikkel szemben azt mondja a sokaságnak: Őket hallgassátok. Brassai el jutott a gyönyörködés öntudatos élvezéséig, de a nagy intéző fölhasználta őt eszközének, vagyis nem engedte, hogy élvezeteit önmagának tartsa. Neki a közbenjárói szerep jutott. Ő a teremtő művész és a tanulatlan „mindennép“ közé volt állítva. Élvezte azt, amit a művész alkotott és élvezte a művész lelkének mások elébe tartásának munkáját. Midőn Dreyschockot hallgatja, arra gondol, hogy Liszt távoztával sírjába kísértnek hitte, hogy a zongora még valaha lelkesülésre hevítse. De ennek a művésznek a kezei csókolják a klavirokat, s a műélvező szerette volna megcsókolni az ő kezét, mind a kettőt. A bal a jobbal versenyzett, melyik ragadja édes-bájosabb érzésekre fülünket és kedélyünket. Önzetlenül áldozott a muzsáknak s erre Pesten — az akkori viszonyok között sokkal több alkalom kínálkozott, mint bármi egyébre. Zenét a legjobb kezek-től kapott. Női társaságot a legelőkelőbb körökben egész életére kiterjedt. A virággal, vagyis a növényvilággal minden nap foglalkozott, mert tanította. Ez a három volt életének vigasztaló, éltető és mindig kedvesen foglalkoztató muzsája. Egyiktől sem tudott megtagadni semmi áldozatot és mindenik körül úgy forgolódott, hogy a szemlélőket majdnem teljes

lomályban hagyta, azért, mert a gyönyörűség tisztán egyéni, esztétikai, lelki emocio.²

A Pesten töltött 9 esztendő alatt azokkal volt benső barátságban, vagy helyesebben szólva, szorosabb kapcsolatban, kikhez a zene fűzte. A Gönczy-családhoz fűzte a kartársi viszony, de oda melegítette a zene. Barátja leányában fölfelezi a zenei tehetséget, mikor csak kis gyermeki játszóságból egy újjal veri ki a zongorán a dalocskákat, s pesti élete alatt is, azután is oly hűséggel csüng rajta, hogy 30 év múlva is „bizonyos felőle, hogy Te is mint én kölcsönös szeretetet, az állandó ragaszkodást oly tartós valaminek nézed, aminek gondolatát, sőt érzelmét, bármi hosszas idő szakassza is meg szóval való kifejezését, egyikünk sem teszi félre a lelki élet lomkamarájába.”³

A Hubay (Hubert) művész családdal szoros összeköttetést tart fenn, mert ott nemcsak a háziakat, hanem a külföldi művészeket is hallhatta, élvezhette. „Ameddig vissza tudok emlékezni, időközönként atyám házában mindig megjelent. Ő ugyan néhai bátyámnak Károlynak keresztapja volt, mégis sejtettem már akkor, hogy látogatásai a zenével függnek össze, mert ha egy külföldi nagy művész felkereste atyámat, Brassai bácsi látogatása is pontosan bekövetkezett. Később tudtam csak meg az összefüggést, hogy t. i. minden hirneves művész hangversenyére felrándult Budapestre, ahol minket minden alkalommal meglátogatott. Ezt a zene iránti rajongást aggastyán korában is megtartotta.”⁴

A báró Eötvös József családjával is bizalmas összeköttetése volt, főképen a zene útján. Gyakorta fölkereste és Eötvösnével négy kézre játszottak. Az új és régi zenei klaszikusok szép társaságával hosszasan elenyelegtek, amit Brassai igazi műélvezetnek tartott.⁵

Brassairól elismerték már a harmincas években, hogy Kolozsvárt egyedüli zeneértő kritikus. Nemesak kritikus, ha-

² V. ö. *Valami az éneklő drámáról*. Nemzeti Társalkodó II. 37—42 l.

³ Gönczy Etelka Csiky Kálmánnéhoz írt levél. *Magyarszalon*, 1897 841 lap.

⁴ *Dr. Hubay Jenő: Visszaemlékezés Brassai Sámuelre*. Kézirat szerző gyűjteményében.

⁵ *Vasárnapi Ujság* 1844, 644 szám.

nem közreműködő zenész is volt. A harmincas években, midőn Kolozsvárra visszaköltözött Ruzicska Györgytől, a zenekonzervatorium alapítójától és első igazgatójától, zongora órákat vett. Brassai Kolozsvár akkori zeneéletében már élénk részt vett, sőt az akkor alapított „muzsikai társaság“ philharmonikus zenekari előadásaiban közreműködött. A Ruzitska vezetése alatt Haydn Teremtését és hasonló nagy műveket előadtak. Mikor Erkel Kolozsvárt lakott, mint színházi karmester, a Ruzitska házánál, Erkel, Brassai és más zenekedvelők zenei összejöveleteket tartottak.⁶

Minden zenei előadást meghallgatott — szabad jegye volt — s mindeniket kétszer élvezte végig. Először a teremben, azután az íróasztala mellett.

Azt sem akkor, sem azután nem tagadhatta senki, hogy a második élvezetet a nagy közönség kedvéért szerezte meg magának. Ezért írta állandó becsű műkritikáit úgy, hogy abból nemcsak az előadó művész, hanem a hallgató közönség is tanuljon. Ez az örök tanítómester semmit sem tudott önzően magának tartani. Részeltetett javaiból másokat is és mindig oktatólag. Az ötvenes években a magyar léleknek béklyóba vert tagjai nem hogy táncrea nem, de még dalra sem mertek mozdulni. Ott a fővárosban, a hivatalos hatalom könnyen meghallhatta s azonnal elfojtották. Azon még nem lehetne csodálkozni, hogy a Kossuth-nótát nem volt szabad énekelni, de hogy még a Hymnus s a Szózat is tiltva volt, kétségbeejtő lehetett. A kevésbbé érzelmes és több ismeretet igénylő műalakhoz kellett fordulni. A pesti közönségnek ebben elég bő része volt. Brassainak még több. Ha valamely nagy művészt csak egyszer hallhatott, holott kétszer is föllépett, nagyon vesztesnek érezte magát. „Ha mi meg vagyunk fosztva az élvezet ismétlésétől, boldogítsan másokat“ — sóhajtja Brassai.⁷

⁶ Ruzitska Béla dr. egyetemi m. tanárnak Ruzitska Gy. unokájának, anyja és még mások tudósítása alapján közölt adatok, melyeket az akkori hirlapi közlések és koncert műsorok megerősítenek.

⁷ *Szépirodalmi Lapok* I. 537. Kozma Ferenc: *Brassai mint aesthetikus* című tanulmányával nagy szolgálatot tett a magyar közönségnek Brassai zenekritikai dolgozatai bő kivonatos összegyűjtésével. *Értekezések a nyelv és széptudományok köréből* XVII. köt.

II.

Gyermekkori zenei hajlandósága és ifjúkori tanulmányai az ötvenes években termik fáradsága gyümölcseit. De amíg ide el is juthatott, harmonikus, szép és élvezetes volt zenei világa. Tiltakozott az ellen, hogy benne valaha költői véna lett volna. Úgy látszik ezen a téren nem ismerte elég jól magát. Igaz, a szépért rajongás még nem költészet, mert a szépnek meglátása, megérzése, formába öntése együttvéve a költői teremtő tehetség. Igaz, hogy nála a költői fantasia — „ez a mindenható szülő anyja a remekműveknek ... amely ki lép a kultárgyak benyomásait kísérő szenvedő szolgálai állapotjából, úrrá és cselekvővé, másolóból teremtővé lesz“ — nála nem mutatkozott sem úgy, mint Erkelnél, sem mint Jókainál, sem mint Petőfinél, mert ő a művészileg szépet csak élvezte. De ehez az élvezéshez a szépnél szebb, a jónál jobb követeléséhez, olyan magas fokú tehetség kellett, amelyet csak egy hajszál választ el a mestertől s amely a mesterré levés föltételeivel annyira rendelkezik, hogy hatásának számos esetben eredménye a művész. Ő maga mondja: a műbíró a közvélemény költője.

A művészet nemeit kétfelé osztja. Első osztályba mennek a csupán szellemiek. Ezek csoportjában csak egy van: a költészet. Ez igazán oly egészen szellemi, oly tökéletesen aetheri, anyagot és eszközöket oly teljesen magába felvevő, lényegébe összeolvasztó, hogy minden gépiességet merőben nélkülöz.

„Minden igazi lángész teremtő képzelete megteremté magának az alakot is, melyet követői sohasem tökélyesítettek. A hexameter technikája Homerosban tökélyesen be van végezve s a többiekről azt lehet mondani, mit Köstner korunk geometriájáról, hogy annál rosszabbak, minél távolabb esnek az eredeti mintától. Sapho nemcsak találója, hanem legszerencsésebb kezelője is volt a róla nevezett versnemnek, Pindarust még csak utánozni sem meri senki. És valamint a költő mindent, a mi a kezén át megy tisztít, szépít, nemesít, eszményít, úgy kell bánni a műbírálatnak is a közvéleménnyel.⁸

Három múzsája — a zene, a virág, a nő — közül a zene volt egész életén át hű kísérője. Ennek a csillagnak legkö-

⁸ Szépirodalmi Lapok 810 l. 1856.

zelebbi bolygója a nő. A zenét is, a nőt is csemegének használta. Mikor visszavonulhatott Olympusára, vagyis mihelyt megvált a köznapi világtól és gyönyörködni, élvezni akart, a quartet, az ének s a zene különböző hangárnyalataival vérette körül magát. Mint a keleti császárok az illatok árjában, a delnök büvölő legyezése és fantastikus lejtései között, úgy Brassai a szép és tökéletesen egységes zene harmoniájában elandalgott. Akik nem ismerték szokását, sokszor azt vélték aluszik, holott csak a testi szeme volt lezárva, lélekben el, messzi szállott az égi sphaerákba, hol „szebb a rózsza, tisztább a patak, zengőbbek a dalok.“ Lelke úgy hullámszik, mint a levegő a zenei hangok mélysége és magassága szerint. „Ha nála valaha szóba jöhetett az a boldogság, amelyet a gyönyör és az élvezet nyújt“, akkor volt boldog és kéjelgő, amikor a zenei művészet isteni alkotásait élvezhette.

Ezekért kész volt bármikor útnak indulni. Sem akadályt, sem távolságot számba nem vett. Mint a szerelmes, midőn az est szürkületében bokrétás kalappal elindulva énekli szerelme dalait és fokozza keblében az epekedő vágyódást, hogy magához ölelhesse kit szive szeret ... úgy játszta végig, úgy élte át a Kolozsvárról Budapestre, vagy Berlinbe vivő hosszú úton a Sarasate, Patti, Bülow, Joachim, Lassale, Sembrich Marcella, Erkel, Hubay, s hasonlók művészetének bájait.

Míg Pesten lakott, dúsgazdagon el volt látva. 1853-ban majdnem 100 előadást hallgat végig, mint zenekritikus. Csupa szellemesség és víg kedély. Ha nem kétszer 25 éves volna szerelmesnek mondanók. Így csak élvezzük és bámuljuk játszki kedélyét, melyet mindig a műévezet hatása hangol hol föl, hol le. Egy esti koncert előadásait „hiteles és tudományos cél és légsúlymérői kísérletek és légtüneménytani észrevételek nyomán“ szemléltetve mutatja be. Címül adja: „Egy áprilisi nap zenekisérettel.“ Hozzá tehetne volna: Hét felvonásban, hely a múzeum épülete. Idő: Vasárnap április 24.

III.

Kritikai kifogásai elmondásában soha sem volt fukar. Böven is talált kifogásolni valót, de mindig megtartotta saját alkotta szabályát: „Legelső, legszentebb, legáltalánosabb

cél, melyet műreferensnek soha szem elől tévesztenie nem kell, a művészet ügye előmozdítása.“ A műbíráló a közvélemény költője. És valamint a költő mindent a mi az kezén át megy, tisztít, nemesít, eszményít, úgy kell bánni a műbíráló-nak is a közvéleménnyel. Drayschock első hangversenyével annyira meg van elégedve, hogy a Nápoly szépségeire alkalmazott mondás tör ki ajakáról: Hallgasd meg Dreyschockot és halj meg. Nem tartja bűnnek, ha elragadtatással ír a jó előadóról, „hol óriási erő, oly kimondhatatlan gyöngédséggel párosul.“ A művész pályája „oly rögs, oly hosszú, oly merdek, oly fárasztó és csüggesztő; sikere, diadala oly bizonytalan, hogy azon kevés halcyoni napokat, melyeken nekünk élvezetet nyújt, mi soha sem tehetjük neki elég kellemessé.“

Zenelméleti eszméi és elvei oly áttekintő, oly kimerítő és átfoglaló tartalmuak, hogy a magyar zeneoktatás körében nemcsak ismertetni és tanítani kellene, hanem alapul kellene venni, mert bizonyos, hogy a Brassai paedagogiai rendszere itt is nem remélt sikerre vezetne. Lássuk egy pár zenetörténeti vonását. A muzsika (a legelső nyelv) a legelső társasági szép-mesterség. A társasági nyelv a legelső tudomány vala. Az ember-szó, az emberi ész kifejezésévé vállván, muzsikai jelleme egyrészt elveszté. A hangász-szereket az ember-szó (hang) majmolására találták fel s gyártásuk minden tökélyesbitése az ahoz közelítésben állott. A tám-támok, a vadaknál szokásban levő különféle dalok, igaz, hogy nem bírnak semmi emberi jellemmel, de ezek Istenök szavát akarják képzelteni s ennek félelmére gerjeszteni. A hangszerek vallásosközi befolyása kétségtelen. A muzsika vallási kötelességünk teljesítésére, magasztosságára, elszántságra, a legerkölsibb tettekre ösztönöz, s talán óvszerül szolgálna a társasági állapotunkat rágó önzés ellen, ha a közművelésbe a muzsikát nemcsak gyönyörködtetőül, hanem a rendszert kiegészítő tagnak bevinnők.“⁹

A nagy zenei talentumoknak megadta a tiszteletet, de nem feledkezett meg a kritikáról sem. Úgy látszik, hogy leginkább hódolt a Beethoven talentumának.

„Gyakran bámultuk azt a magasságot, amelyen Beetho-

⁹ Valami az éneklő drámáról. Nemz. Társalk. 1840 II. 18.

ven mester nemcsak kortársai, hanem utódai felett is áll. Ezen fensőbbiség okául utoljára sem találtunk egyszerübbet, mint-hogy neki több esze volt mint másnak. De nem csak zenei eszet értünk, hanem azt az általános életvilágot, mely tárgyában nem fogul el, hanem azt mint egy nagyobb rendszer egy részét minden oldalról felderíti és kellő helyére sorolja. Így történheték meg, hogy a lángész sem megrögzött formák, s vak utánzás kötelékeiben nem görnyed, sem az ízlés és eszély életbiztosító fékét szét nem tépi. S ha valaki e két örvénytől ment marad, Beethoven az.“

A nagy művészek és zeneköltők között válogatott. Wagner soha sem fogadta be a kedveltek nagy társaságába. Kifogásai voltak elmélete és iratai ellen. Gegenbauer József zenetanár azt állítja, hogy Brassait, *Das Judenthum in der Musik* bántotta, mivel Meyerbert és Mendelsohnt támadta. A nagy művészeket és a nagy zeneszerzőket a kinálkozó alkalmakkor elhalmozta lelkesedő dicsérettel és meghajtotta előttük lobogóját. Haydn, Mozart, Rubinstein, Mendelsohn, Ernst, Joachim, Beethoven, a maga helyén és idejében részesültek méltányló tiszteletéből. Midőn magyar művészt bírált, rendesen hazafias érzelmének is, bár önkéntelenül, szívesen nyitott tért. Erkelhez benső barátság fűzte, amely át szállott a fiúra is. Székely Imre művészetét bámulta és kortársaié fölött állónak tartotta. „Sajnálva látja, mily sokan vannak, kik ferde egyodalúságukban elfogulva, csak a külföld jelességeinek tömjéneznék.“ Szemrehányólag említi föl egyik zenekritikájában, hogy egy magyar barátja azt a kérdést intézte hozzá: „Ugyan mit bámulhatnak oly nagyon a londoniak Székely Imrén?“ Hibáztatja ezt a barátját s mindazokat, akik a magyarban nem akarnak felfedezni semmi jót, „aki Hunyadi Lászlóban sem saját stilt, sem eredetiséget nem birt felfedezni“, s aki majd meg pukkan nevéttében, ha eszébe jut, hogy Kisfaludi Sándort egykor magyar Petrarcának nevezték. Liszttel ifjú korában szeretett brillirozni a világ előtt. Boldog volt, hogy egy magyar talentumnak lába előtt látja a művelt világot. Bülowot hallgatja és Lisztet dicsőíti, de megbecsülhetetlen szerencséjének mondja, hogy „a legelső mester, Liszt ujjaiból, ajkáról szívhatja az élő lélek lehelletét.“¹⁰

¹⁰ Szépirodalmi Lapok 1853 758 l.

Brassai a legélesebb kritikát is a közönség oktatására fordítja. Neki bírálataiban az volt minden törekvése, hogy a közönséget minél több szépségre, gyönyörködtető, mulattató vonásokra figyeltesse; s ezzel újabb élvezeti forrásokat nyisson neki. A feddő részt a művésznak szánta, hogy figyeltesse a hibákra, melyeken segíteni hatalmában áll. Jó lelkiismerettel állítja, a Szépirodalmi Lapoktól vett búcsújában: hogy tudva és akarva soha el nem távozott a kritika szabályaitól. Kéri a közönséget, hogy ha hajlandó elismerni, hogy a műveltség egyik kétségtelen eleme a zeneügy körül józan eszmék teljesítésében némi érdeme volt, jutalmazza meg azzal, hogy tartsa meg barátságos emlékében.¹¹

Az a Brassai, aki a világhírű, de magyar Lisztnek oly hódolattal udvarol utolérhetetlen érdemeiért, minden habozás nélkül szembe is száll vele, mihelyt szükségét érezi, hogy a magyar nemzetet meg kell védelmezni saját fiával szemben. Liszt könyvet írt¹² a cigányokról és a cigányzenéről. A könyv Magyarországon visszatetszést szült, sokan zajongtak miatta, de komoly kritikával senki sem felelt rá, holott a valóval oly nyíltan szemben álló paradoxont megcáfoni s a nyomában támadt balhiedelmet elenyésztetni, mindenkinek kötelessége lett volna. S minthogy senki meg nem kísértette, én, Isten nevében hozzá fogtam — írja Brassai — Önök pedig ítéljenek kedvezően vagy szigoruan, ahogy tetszik, csak a jóakaratát ne hozzák kétségbe, a nemzete becsületét bármi gyenge erővel védeni kész szerzőnek.¹³ Brassainak ezt a könyvét csak az bírálhatja igazságos és jogos kritikával, aki abból indul ki, hogy Brassai a nagy Liszttel szemben, a még nagyobb magyar nemzetet védelmezi. Mert hogy a „paradoxi ridicula fames“ eszes emberrel annyira tudjon feledtetni józan értelmet, ildomot, honszeretetet, saját bevallott — nemzete iránti pietast — arról még eddig fogalmunk alig volt, legalább olyan nem, amilyent a szóban forgó könyv ad nekünk.“ (28. l.) Liszt arra támaszkodott, hogy a cigány nem tud és nem szeret tanulni, holott épen az ellenkezője áll. A cigány tanulja és eltanulja amit hall, s amit hegedűjén játszik, azt mind hal-

¹¹ Szépirodalmi Lapok 1853 811 l. Búcsúszó. Canus.

¹² Des Bohémiens et de leur Musique en Hongrie. Páris 1859.

¹³ Magyar vagy cigányzene. Előszó.

lás után tanulja meg, s azután tovább cifrázza. Szóval könnyebb volna — mondja Brassai — hogy a cigány minden mesterségét, a fakanál csináláson s üst-foltozáson kezdve, fel az ő saját táncitanítójáig másoktól tanulta, mint már eléggé megvitatott paradoxont (hogy tőle tanulta a zenét). Történelmi adatokkal, a cigányzene szabályai fölmutatásával, a cigánynép faji sajátágaival — minden kétséget kizárólag bebizonyította, hogy Lisztnek nincsen igaza.

Ha későn, s ha nem is megnevezve, Brassai megkapta a Liszttel szemben tett véleményére a sanctiot 1907-ben.¹⁴ „Liszt eme széleslátásu, mélyen gondolkodó szellemóriás végzetes megtévedésnek esett áldozatul — mondja Drumár. — Ez a nép sohasem lehet kezdeményezője, vagy lényeges tényezője a mi zenénknek.“ A két kritikus majdnem 50 év elteltével össze találkozik. Csak azon lehet csodálkozni, hogy Drumár nem ismerte, vagy, ha ismerte, meg sem említette elődjét, Brassait, aki akkor melegében kiállott a sikra és szembe mert nézni az élő „szellemóriással.“¹⁵ Brassai dicsőségét a magyar zene birodalmában, az arra legérdemesebb ember, Erkel Ferenc, látta el koszorúval 1888-ban.

A mai és a későbbi nemzedékek mind inkább halványodó figyelemmel lesznek az egykor országszerte uralkodó zenekritikus Brassai iránt. A személyi vonatkozások az egyénekkel együtt eltűnnek, s ő aki nagy talentumának átható erejével maga körül tartotta a magyar zenevilág egész társaságát, mert tőle várta a döntő szót az új és a régi vitatott kérdésekben, Brassai hova tovább csak egy tünemény pillanatnyi hatásában fog nyomot hagyni az ezután következő zenészek lelkében. A zenetörténelem írói a zeneszerzőket kutatják, a zenekritikus mellett figyelem nélkül elvonulnak a tudomány kárára. Brassainak a zene jövőbeli művelőire csak egy esetben lesz hatása, ha észreveszik zenepaedagogiai irányelveit s azokat földolgozzák a „tankönyvekben“. Életrajza keretében inkább az eseményeket keresi az olvasó.

A zeneművelő és zenekedvelő Brassai életében két határkövet látunk. Egyik a kiinduló, másik a bezáró. Az élet útmérőjén 90 esztendő távolságra estek egymástól. Egyikhez,

¹⁴ Drumár: Zenetörténet 1907 II. k. 339 sk. l.

¹⁵ Keresztény Magvető 1887 428 l.

másikhoz is négy kis húr adja meg az indulót. Az elsőt a to-rockószentgyörgyi papiház ablaka alatt az utca népének öpengeti, a gyermek Samuka, az utolsót a sokat élvezett művészek egyik legjelesebbike, egy emberöltön át hű muzsikus barátjának, Huber Károlynak a fia, Hubay Jenő. Ott, az utolsó állomásnál, a kolozsvári Vöröskereszt kórházban, kór-ágyán pihen, a nagy zenebarát. Az ifjú művész fölkereste, mert gyermekkori kedves emlékek és a férfikorban érlelődött nagy tisztelet vonzotta a nagy férfiúhoz. Rövid beszélgetés után megszólalt a nagy lélek, mely annyit fürdött a világ legkitünőbb művészei teremtette olympusi zene hanghullámaiban: *szeretnélek hallani*. A művész szívesen teljesítette ezt az utolsó kívánságot. És Brassai hallgatta és újból elszenderült mint annyiszor, midőn lelke megittasult a művészet bájaitól. De most már utoljára és örökre szívta lelkébe azt az élvezet-beli gyönyört, mely nagy szellemi tehetségét működésbe hozta és működésben hagyta eladdig, míg az égi karok folytatták tovább, örökre. Szebb és hozzá illőbb befejezést a Brassai rengeteg hosszúságu zenei életének képzelni sem lehetett! Életrajzának is jutott ebből a szerencséből. Hubai Jenő művészünk itt is megtisztelte szeretete és tisztelete hozzáillő akkordjával úgy, amint itt következik:

VISSZAEMLEKEZÉS BRASSAI SÁMUELRE.

Midőn gyermekkoromban a bibliában a prófétákkal kellett foglalkoznom, mindig Brassai bácsi jutott eszembe. Ameddig vissza tudok emlékezni, időközönként mindig atyám házában meg-meg jelent. Ő ugyan néhai bátyámnak, Károlynak, keresztapja volt, mégis sejtettem már akkor, hogy látogatásai a zenével függenek össze, mert ha egy külföldi nagy művész felkereste atyámat, Brassai bácsi látogatása is pontosan bekövetkezett. Később tudtam csak meg az összefüggést, hogy t. i. minden hírneves művész hangversenyére fel kell rándulnia Budapestre, ahol minket minden alkalommal meglátogatott. Ezt a zene iránti rajongást aggasztán korában is megtartotta.

Brassai Sámuel impozáns megjelenése, rendkívül magassága, nagy fehér szakála, éles, átható s amellet mégis jóságos tekintete, mindig azt a benyomást tették rám, mintha egy messze földről jövő, igazságot osztogató vándor volna. Később is, mikor Wagner Nibelungen trilogiaját hallgattam, vagy Wotán alakja, Brassai bácsit hozta emlékembe. Atyám halála után engem és bátyámat tisztelt meg látogatásával.

Mikor Joachimmal együtt egy quartett estét rendeztem, a nyolevanas évek végén, erre az alkalomra is felrándult. Ugyan akkor Csiky Kálmánné, a műegyetemi tanár neje is rendezett egy estélyt az ő tiszteletére. Fáradhatatlanul hallgatta a kamarazene

darabokat, amelyeket az ő kívánságára adtunk elő. Zenéről velem sokszor beszélgettem s meggyőződtem az ő nagy zenei műveltségéről. Kivált a classikus mestereket szerette, s ezek között a legmagasabb fokra helyezte Beethovent és Bachot. Egy jól előadott Beethoven symphoniáért képes volt Bécsbe vagy Berlinbe utazni.

Ha engem tisztelt meg látogatásával, egy-egy Bach sonátát kellett előjátszanom. Bach e szülő hegedű-sonátáit igen jól ismerte, s ezek között a „Chaconne“ volt az ő kedvenc darabja.

Legutoljára Kolozsvárt láttam őt közvetlen halála előtt. Akkor már a Vöröskereszt kórházban halálos ágyán feküdt. Ott meglátogattam s dacára annak, hogy már igen rosszul látott s halott, felismert engem s nyájasan kezét nyujtá felém: „Mit csináltak Budapesten? Muzsikáltok-e sokat? Elhoztad-e hegedűdet? Szeretnék még hallani!“ — „Amikor parancsolja Brassai bácsi, el is hozhatom a hegedűmet s szívesen játszom.“ „Jó fiam, gyere hát holnap ilyen tájt hegedűddel.“ Másnap csakugyan a kora délutáni órákban elmentem hozzá hegedűmmel, s vagy másfél óráig hegedültem neki. Ha egy sonáta töredéket befejeztem, ő maga jelezte meg a következőt s végre a „Chaconnet“ kivánta. Ott feküdt az agg próféta előttem, hol csukott, hol nyitott, mélézó könnyes szemekkel s éreztem, hogy ennek a nemes nagy embernek, akit legzsengőbb korom óta ismertem és szerettem, én játszom el az utolsó akkordot az életben. Bele is sirtam a hurokba az ő iránta érzett egész mély szeretetemet és ragaszkodásomat. A darab vége felé nem nyitotta már ki szemét és sógorom, dr. Ferenczy Zoltán, aki szintén könnyes szemekkel ült ott, oda sugta nekem: „Gyereünk Jenő, úgy látszik, már fáradt és kimerült.“ Észrevétlenül s mélyen megilletődve távoztunk. Ekkor láttam őt utoljára ...

Losonc, (Puszta Szlatna) 1915. aug. 7.

Dr. Hubay Jenő.¹⁰

A zenetanítás adta első kenyerét, a zenészekkel való barátság látta el szellemi csemegével. 70 éves koráig ő maga is szerepelt mint játékos. Azután folytatta mint Maecenas és mint művészet kedvelő, műpártoló. Pesti életét a Gönczy Pállal való barátság kezdette volt derűre változtatni. Gönczy meghívta magániskolájában tanárnak, a családjába állandó vendégnek. A családfőnek barátja, a gyermekeknek „bácsija“ és keresztapja lett. Ez a viszony már ezért is érdekes volt ránézve, de fokozta melegségét az a szerencsés körülmény, hogy a ház kisleánya, Etelka, zenei talentumnak született, amit Brassai már akkor fölfedezett, mikor a kis leány egészen kezdő tanuló volt, de csak azután élvezte, hogy visszajött Kolozsvárra. A 60-as évektől kezdve az utolsóig, majdnem 50 évig tartott ez a barátság. Az apáról rászállott Etelkára, aki később dr. Csiky Kálmán egyetemi tanár neje lett.

¹⁰ Nővére dr. Ferenczy Zoltánné sz. Hubay Aranka szíveskedett nevében fölkérni a művészt, ki készséggel, azonnal küldötte ezt a választ.

Kolozsvárra visszaköltözése után a 60-as évektől kezdve csakhamar központja lett a kolozsvári zenei életnek, de Budapesttel állandó összeköttetést tartott fenn. Brassairól közmondás volt barátai között, hogy mindegyre *eltűnt* hazulról. Ez azt jelentette, hogy ha valahol híres énekes, hegedűművész, quartett társaság énekelt vagy játszott, Brassai azonnal nyakába vette a világot, hogy meghallgassa. Paganinit sokáig vadászta. Egyszer Olaszországba utazott, de mihelyt megtudta, hogy Bécsben fog koncertezni, azonnal útnak indult. Mély fájdalomra csak a koncert utáni nap reggelén érkezett meg. Ez még fiatal korában, 1836-ban történt.

Arra mindig büszkeséggel gondolt Brassai, hogy mikor egyszer fölszaladt Berlinbe, hogy meghallgassa Ernstet, a nagy hegedűművészt, fölkérésére, ő kísérte. A művész maga a híres elegiáját játszotta, ami kétségtelen bizonyítéka annak, hogy Brassai kitűnő zongorás volt. Brassai Ernstről és Artot-ról azt mondotta, hogy az adaggiokat nem hegedülték, hanem énekelték a hegedün. Vieuxtempsről azt tartotta, hogy az adaggióban és az arpeggióban volt a legnagyobb hegedűművész.¹⁷

Kolozsvárt a 60-as években a dr. Szabó háza az előkelő emberek találkozó helye volt. A nemzeti életet és irodalmat, a színművészetet és a zenét ott művelték. Dr. Szabónak a felesége és Folinus kitűnő énekesek, Geibel fuvolás, dr. Kolozsvári hegedüs, Gegenbauer zongorás és más zenészek. Az idegen művészek is rendszeresen megfordultak ott.¹⁸ Litoffot Brassai hívta meg s az ő házában játszott. Egy párszor vállalkozott Brassai éneklésre is, de az énekhangja gyenge volt.

Dr. Szabó halála után a Gegenbauer házában gyűltek össze. Ekkor már közreműködtek: Marcell, dr. Vályi Gábor, Zolyomi énekesek, Boér Gergely hegedüs. Brassai zongorát még azután is sokáig játszott négykézre Gegenbauerrel, Erkel Ödönnel, Horváth Paulával. A 60-as évekből maradt fenn egy képe, mely őt Gegenbauer Józseffel együtt ábrázolja. A külföldi G. magyar ruhában, a magyar Brassai

¹⁷ Boér Gergely zenetanár közlése.

¹⁸ Willmers, Tausig, Doppler fivérek, Reményi, Huber Károly, Huber Ida, Litoff és mások. *Gegenbauer J. tudósítása* k. i.

frakkban, mert így vettek részt valamely nyilvános koncerten.

BRASSAI
ÉS
GEGENBAUER

Nemcsak ő vágyott a zenei élvezetre, s nemcsak ő keresett fel másokat, hanem őt is sokan kívánták hallani. 1868 október 4-ről gróf Bethlen Pálné kereste a házánál, „de igen nagyon sajnáltam, hogy a háziurat nem találtam, a zongora zárva és Beethoven adaggioját el nem játszhattuk. Ez tehát jobb időre marad.“

Abrányi Kornél 1899-ben így emlékezik meg a zenész Brassairól:

„Brassai bácsi mint zenész, igazabban szólva: mint ritka zenebarát, zenerajongó, csodálatos érzékkel birt a classikus, modern és nemzeti áramlat iránt. De amennyire én ismerem, azt mondhatom, hogy amíg az elsővel szemben a bálványozásig ment rajongásában, addig a modern romantikus zeneirodalom termékeivel szemben nagyon óvatos volt. A nagy, koturnusos zenedrámától hátborzongva futott; a nemzeti s így a magyar műzenei aspirációkkal szemben nagyon tartózkodó álláspontra helyezkedett. E te-

kintetben egyetlen tekintélyt ismert el: Erkel Ferencet s rajta kívül talán még Székely Imre magyar ábrándjait méltányolta.¹⁰

A 70-es években Kolozsvárt Nagy Gábor szervezett egy vonós-négyes társaságot. Kitünő tagjai voltak: Szitás Sándor, Mentovich Gyula, Petelei István, Dobokay Kálmán, dr. Vajda Emil. Szorgalmasan tanultak. Brassai a legszorgalmasabb látogatójuk volt. Szívesen ült velük az alatt is, amíg tanultak. Brassait valóságos oráculumnak tartották. Örömet hallgatták megjegyzéseit, érdekes felvilágosításait, magyarázatait. Élvezet volt hallgatni, midőn magasztalta valamely művész felfogását, tehetségét s apróra szedve hibáit, alkotta meg róla ítéletét.

Nem kívánt egyedül élvezni semmit. Legkevésbé a zenét, mert az olyan isteni élvezet, amelyben mást is részesíteni kell. Kedvelt muzsikusait előkelő bőkezűséggel halmozta el, valahol csak alkalma kínálkozott.

Milyen bájosan hívja meg vendégének kedves Etelkáját 1874-ben:

Tavasza kelve a fecskék is útra kelnek. Nem lehetetlen, hogy én is úgy teszek, mint ők. Hanem mivel szent Dávidként: „a verébnek vagyon fészke“, a fecske is szeretné, hogy biztos fészek várja ... Ennélfogva kérlek, szerezz számomra, vagyis inkább róvásomra három belépti-jegyet a Patti koncertre jó előre u. m. kettőt nekem és társamnak, ha ismered, Gönczy Etusnak, kit csókol Brassai.

A vonós-négyes „isteni zene, melynél tökéletesebbet, szebbet, felemelőbbet elképzelni sem lehet“ — ez volt Brassai véleménye.

1886-ban szeretett volna elmenni a Bülow hangversenyére Budapestre, de nem mehetett. Úgy segített, hogy meghívta Bülowot Kolozsvárra. Levelet írt a művésznek, de hogy annál bizonyosabb legyen a siker, meg kérte Budapesten tanuló nőbarátait: Rigó Mária és Nagy Jolán kisasszonyokat, hogy

¹⁰ Brassai bácsi zenészeti kalandjairól egész adomakör kering. Mikor a 60-as évek derekán a világírú „Florenzi vonós-négyes“ ellátogatott Budapestre is, Brassai bácsi a lelkesedés mámorában rohant fel ide s mivel már nem volt ideje arra, hogy a ruhatárba menjen, azon módon foglalt helyet az első sorban, amint a kocsiból kiszállt: összegyűrt, széles karimájú kalapban, hótól átázott darócszűrben. A jegyét mindig távirattal rendelte meg.

a levelét személyesen adják át régi barátjának. „Külömben is, de levelem olvastára — írja Brassai — igen szives fogadásról biztosítom.“²⁰

Semmi akadály nem tántorította el ettől a múzsájától. Mikor mások a csöndes visszavonulást választják, Brassai 1887-ben több lelkes kolozsvári zenebarát segítségével társaságot szervez. Megalakítja a *Kolozsvári zenetársaságot*. Saját kezüleg írt fölhívást besát ki Kolozsvár zenekedvelőihez. „A kamarai-zene kedvelése és gyakorlása hovatovább örvendetesebb haladást nyervén városunkban, alkalmat kívántunk szerezni a szépművészet gyakorlóinak és tisztelőinek, hogy végrehajtó eredményeit élvezhessék. Feltettük a zenében eléhaldottokról, hogy nem kívánják „gyertyájukat véka alá rejteni“ és örvendenek, ha a háznép és közelebbi ismerősök körén kívül is gyönyörködtethetnek vele szakértő és barátságos indultu hallgatókat.“

Miután az első hat estély jól sikerült, kötelező nyilatkozásra hivta föl a közönséget és 150-nél többen jelentkeztek. Nagyon meg volt elégedve az eredménnyel és élete végéig buzgó hévvel irányította a Társaságot, mert működésében örömét lelte. Utolsó nyilvános megjelenése az ő tiszteletére rendezett zeneestélyen halála előtt kettő esztendővel történt. Ezzel vette búcsúját a zenetársaságtól is, Kolozsvár bámuló közönségétől is.²¹

Halála után egy ideig szünetelt a társaság, mígnem dr. Farkas Lajos egyet. tanár elnöklete alatt újra szervezkedett a régi cím alatt, de ekkor már philharmonikus hangversenyeket rendezett, rövid ideig. 1905-ban újra föléledt a most is működő „Zenetársaság“.

²⁰ Brassai levele Rigó Máriához.

²¹ A Brassai féle zenetanárság először a régi unitárius kollegium disztermében, azután a Liceumban, végül a keresk. akadémián rendezte estélyeit. Sok classikus mű került itt bemutatóra. „A műsor összeállításában Brassainak volt legnagyobb része.“ Dr. Ruzitska Béla tudósítása.